

KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDASÁG A VILÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE IN THE WORLD AND IN HUNGARY

Nagy Piroska ^{1*}

¹Kertészeti Tanszék, Kertészeti és Vidékfejlesztési Kar, Pallasz Athéné Egyetem, Magyarország

Kulcsszavak:

közösség által támogatott
mezőgazdaság
CSA
AMAP
teikei
rövid élelmiszerlánc

Keywords:

community supported agriculture
CSA
AMAP
teikei
short supply chain

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. október 26.
Átdolgozva 2016. november 7.
Elfogadva 2016. november 12

Összefoglalás

Munkámban a közösségi mezőgazdaság kialakulását, területi megjelenésének sorrendiségét, legfontosabb értékvezérlőit tekintem át, és foglalom össze a világban és hazánkban. A vizsgálat során a szekunder kutatás módszereit követve tekintem át számos külföldi és hazai tanulmány, adatbázis és dokumentumfilm eredményeit, majd összegzem azokat. A közösség által támogatott mezőgazdaság gyökerei Európában az 1920-as évekre vezethetők vissza Rudolf Steiner mezőgazdasági és antropozófiai elgondolásai alapján. A Steiner-i gondolkodás az alapja a német, a svájci és az amerikai kontinensen kialakult CSA mozgalmaknak, míg a francia AMAP-nak, és a magyar közösség által támogatott mezőgazdasáknak az 1970-es években megjelent teikei közösségek működése. Mindkét bázisról megállapítható, hogy a közösségeket a fogyasztók egészséges élelmiszerekhez való hozzájutásának vágya motiválta, és a fogyasztók kezdeményezték létrejöttüket. A fogyasztók és a termelők hagyományosan ellentétes gazdasági érdekét felváltotta a környezetkímélő és fenntartható termelés célkitűzése mellett, a „mindenki járjon jól” elv. Alapvető fontosságú a fogyasztók és a termelők közötti bizalom, ami feltétel a termelés kockázatának megosztásában. A fogyasztók betekinthetnek a termelők gazdaságába, és az sem ritka, hogy a munkacsúcsokban aktív szerepet vállalnak a termelési tevékenységekben is. A rövid élelmiszerláncok (RÉL) egyik biogazdálkodásban jellemzően megjelenő formátuma a közösség által támogatott mezőgazdaság.

Abstract

The development, the regional chronological order and value control of the community agriculture in Hungary and in the rest of the world is reviewed and summarized in our study. Based on the secondary research methods, we overview and summarize the results, found in several national and international studies, data bases and documentary films. In Europe the theory of the community agriculture can be derived from the 1920s, based on the farming and anthroposophic

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 56 421 455; E-mail cím: oktat.nagy.piroska@gmail.com

concepts of Rudolf Steiner. The German, the Swiss and the American CSA movements were based on Steiner's concepts, while the French AMAP and the Hungarian community agriculture used the principles of the Japanese teikei. Both concepts were motivated by the consumers' thirst after healthy food and were launched by them, as well. The traditionally adverse economic interest of the consumers and producers has been changed to the environmentally friendly and sustainable production and to the "each should go well" principle. Trust is vital between consumers and producers and is the precondition of sharing the risk of production. Consumers can get an insight into the production processes of the farms, and often help producers in work peaks, too. Community supported agriculture is one of typically form of short supply chain on the organic farming.

1. Bevezetés

A mai kor emberének jogos igénye az egészséges élelmiszerekhez való hozzáférés lehetősége. A probléma enyhítésének legésszerűbb módja a világon már 43,7 millió hektár mezőgazdasági területen alkalmazott [1], legdinamikusabban fejlődő gazdálkodási forma, az ökológiai gazdálkodás gyakorlatának alkalmazása. Az ökogazdálkodás lényege megfogalmazható: „A biogazdálkodás az egyoldalú tápanyagpótlással, a magas hozamok hajszolásával szemben előnyben részesíti a sokoldalú, harmonikus tápanyag-gazdálkodást, ennek következménye a mikroelemekben, vitaminokban gazdag, ízletes, egészséges biotermék”. [2]

Az ökogazdálkodást számos kötöttség nehezíti, leginkább a tápanyag-gazdálkodás és a növényvédelem területén. A kötöttségek betartása időnként plusz költségek, illetve hozamcsökkenés vállalására kényszerítik a gazdálkodót. Ahhoz, hogy a felmerült többletköltségek - amelyek javarészt a jelentős kézi munkaerő-igényből fakadnak -, fedezhetőek legyenek, illetve a gazdálkodónak megfelelő jövedelme is keletkezzen, a konvencionális termékek áránál magasabb piaci áron szükséges az ökológiai termékeket értékesíteni. Az ökotermékeknek nemcsak az előállításában, de az értékesítésében is lényeges különbségek figyelhetők meg a konvencionális élelmiszerekhez viszonyítva. A világban az ökotermékek értékesítésére különféle rendszerek alakultak ki, amelyeket érdemes megvizsgálni.

A közösség által támogatott mezőgazdaságnak több formája létezik, amelyeket a termelő és fogyasztó közötti kapcsolat minőségében, szorosságában különböztetünk meg, és tipizálhatunk. Eszerint működnek bevásárló közösségek, kiszállítós, illetve megrendeléses (bio)zöldségdobozrendszerek, valamint részarányos gazdálkodási rendszerek [3], amelyek a legszorosabb együttműködést és elköteleződést feltételezik, és amelyek kialakulását és helyzetét jelen esetben vizsgáljuk.

2. Vizsgálati módszerek

A vizsgálat során a szekunder kutatás módszereit alkalmazzuk. Áttekintjük számos külföldi és hazai tanulmány, adatbázis és dokumentumfilm eredményeit a közösségi mezőgazdálkodás területi megjelenésének, kialakulási indokainak, prioritásainak és jelen helyzetének tekintetében, majd összegezzük azokat.

3. Eredmények

Ebben a fejezetben a korlátozott terjedelem miatt csak a legmeghatározóbb nyomvonalait követjük nyomon a közösségek által támogatott mezőgazdálkodás formájának.

A közösségi mezőgazdálkodás technológiai és ideológiai alapjait Németországban Rudolf Steiner már az 1920-as években lefektette. E szellemi nyomvonalat követve a máig is virágzó Demeter gazdálkodás szervezeti kereteinek megalkotása is erre az időszakra vezethető vissza. [4] A Steiner-i gondolkodásban tükröződött a szolidáris mezőgazdálkodás, és valószínűsíthető, hogy a közösségi mezőgazdaság német elnevezése a „Solidarische Landwirtschaft” is innen származtatható. Bár a világ számos pontján biodinamikus elvek adták az alapot a közösségi mezőgazdálkodás megteremtéséhez, Németországban jelenleg mindössze 20 körüli az ilyen jellegű termelő és fogyasztói együttműködés, melynek okai között keresendők a biotermékek széleskörű, és más, kiforrott csatornákon történő értékesítési lehetőségek jelenléte. [5]

Számos újságcikk arról írt, hogy a közösségi mezőgazdálkodás (CSA - Community Supported Agriculture) a japán teikei mintáját követi, de ez nem valós feltételezés [6]. Az Amerikai Egyesült Államokban a Steiner-i útmutatásokra támaszkodva, és svájci mintára az 1980-as években kezdtek kibontakozni a CSA csirái Massachusetts-ben az Indián Vonal Farmon, és New Hampshire-ben a Temple-Wilton Községi Farmon. Az Indián Vonal Farmot 1985-ben a fiatal kertész, Robyn Van En és Jan Vander Tuin alapították, és alakítottak ki termelői közösséget a helyi lakosokkal. Vander korábban Svájcban és Németországban a gyakorlatban is megismertette a biodinamikus gazdálkodással és a Steiner-i antropozófia szellemiségével. Az Egyesült Államokba visszatérve ezután vette kezdetét a közösségi mezőgazdálkodás. A közösség tagjai ily módon jutnak zöldségekhez és gyógynövényekhez hetente kétszer, és jellemző az önkéntes munkavégzés is, amely két nap évente. [7]

1. kép: Robyn Van En (középen) és az Indián Vonal Farm tagjai felosztják a farm termését
Forrás: <http://www.newfarm.org/features/0104/csa-history/images/indian-line-farm.jpg>

A kezdeti harminc tagról négy év alatt százötven tagra bővült a közösség. 1992-ben megalapították az Észak-Amerikai Községi Által Támogatott Mezőgazdaság non-profit elszámolóházát. Robyn Van En korai halála után a rossz állapotban lévő farm több viszontagság, és tulajdonosváltás után máig folytatja a közösség által támogatott biogazdálkodást. A CSA rendszere megerősödött, „széles és mély” gyökereket fejlesztve a mezőgazdaság talajába. [6]

Napjainkban közel 1700-ra tehető Észak-Amerikában a közösség által támogatott farmok száma, melynek több formája is kialakult. A Temple-Wilton Községi Farmot 1985-ben alapította Anthony Graham, Trauger Groth és Lincoln Geiger. Groth már korábban megismertette a Steiner-i elvekkel és gazdálkodási móddal Észak-Németországban, és megosztotta tapasztalait

társaival. A későbbiekben megfigyelték, hogy a közösség tagjai nagyon eltérő igényekkel, és jövedelmekkel rendelkeznek, ezért igazságtalannak ítélték a korábbi zálogjog alapján történő fizetést, és arra kérték tagjaikat, hogy miután ők évente tételesen elszámolnak a költségekkel, a tagok fix árat fizessenek a megtermelt termények egy részéért. Az ötlet működőképesnek bizonyult, így lefektettek néhány kulcsfontosságú elvet:

- Új tulajdoni forma – a közösség a földet tartja a közösségi és jogi bizalom alapjának.
- Új együttműködési formák – az emberi kapcsolatok hálózata helyettesíti a régi munkavállaló-munkaadói kapcsolatokat, és a banki jelzálogrendszert.
- Új gazdálkodási forma (egyesület) – az irányadó kérdés nem az, „Hogyan növeljük a nyereségünket?“, hanem, „Mi szükséges a földnek, és mi kell, ahhoz, hogy az emberek részt vegyenek ebben a vállalkozásban?“.

Mivel a farm lét közösségi érdekek minősült, helyi, szövetségi és állami támogatásokat is élvez. [8]

A II. világháború után Japán amerikai mintára és segítséggel az iparosodás mellett döntött, aminek számos környezeti károsodás és mérgezőes megbetegedés volt az ára már az 1960-as években. Megjelent a Minomata-kór, melyet a higanymérgezés, az itai-itai-kór, melyet a kadmium mérgezés és a Yokkaichi asztma, melyet pedig a légszennyezés okozott. Az élelmiszerekben vegyszermaradványokat találtak, ami aggodalommal töltötte el a fiatal anyákat, akik megpróbálták tiszta élelmiszert beszerezni. Szervezeteket hoztak létre, és kapcsolatba léptek a termelőkkel, felkérték őket, hogy termesszenek bio élelmiszereket. Innen indult a japán teikei „partnerség” mozgalom az 1970-es évek elején. Jellemzője, hogy a termelők és fogyasztók klasszikus kereskedelemben megjelenő ellentétes gazdasági érdekeit felváltja egy mindenki számára hasznos, mindenki érdekeit figyelemmel kísérő szemlélet. A fogyasztók igen gyakran részt vesznek a munkacsúcsok elvégzésében is, és betekintésük van a gazdaság működésébe. [9]

2. kép: Egy japán teikei közösség tagjai rizst ültetnek

Forrás: Les Moissons du futur? - Mit aratunk jövőre? Dokumentumfilm. (2012)

A teikei 10 alapelve szerint a termelőknek és a fogyasztóknak egy szoros és aktív együttműködésben kell részt venniük, amelyben kölcsönösen megértik, és szem előtt tartják egymás érdekeit és törekvéseit, a természeti környezet igényeit. Az árakat a termelés valós költségeinek figyelembe vétele mellett közösen alakítják ki, és igyekeznek a kockázatokat megosztani. Bátorítja a tagokat az állandó fejlődésre, és a természetközeli életmód kialakítására. Ezek az elvek csak megfelelő csoportnagyság kialakítása mellett tarthatók, a farm méreteinek figyelembe vételével. Az alapelvek magukban foglalják az élelmiszer fogyasztók és termelők

közötti legrövidebb útjának a szem előtt tartását, ami rövid élelmiszerlánc kialakítását feltételezi. [10]

A japán teikei módszer európai meghonosításaként Franciaországban 2001-ben hozták létre a közösség által támogatott mezőgazdaság szervezeti kereteit AMAP néven (Association pour le maintien d'une agriculture paysanne, azaz „Szövetség a Paraszti Mezőgazdaság Fenntartásáért), amelynek a célja a hagyományos paraszti gazdálkodás megtartása volt. [11] Az „Agriculture Paysanne” (AP), a Paraszti Mezőgazdaság 10 alapelve adja az AMAP koncepciójának a bázisát, mely szerint az AP a mezőgazdaságnak az a formája, ami tiszteli a termelőt, és válaszol a társadalom igényeire. A központi helyet a társadalom igényei foglalják el. Nemcsak az élelmiszertermelés, hanem a vidéki területek megerősítése, védelme és a bioiverzitás fenntarthatósága is nagyon fontos [12]. Az AMAP Charta-ban foglalja össze minden tagja által elfogadott alapelveit, amelyet a világ több pontján átvettek már és alkalmaznak is:

„A legfontosabb alapelvek:

- kisléptékű termelés a természetes folyamatok tiszteletben tartásával;
- átláthatóság fenntartása az élelmiszerlánc elejétől a végéig;
- közvetlen kapcsolat termelő és fogyasztó között köztes szereplők nélkül;
- a fogyasztók hosszú távú elköteleződése a termelők iránt (akár szerződéssel), ezzel biztosítva a termelés kockázatainak megosztását.” [3]

Ma már több mint 2000 AMAP gazdaság működik Franciaországban. A tagjai a kezdetektől szigorú etikai és termelési szabályrendszert követve tevékenykednek, és erős formális érdekvédelmi struktúrával rendelkeznek. Hat éve létrehozták a MIRAMAP-ot, amely a régiók közötti AMAP szövetségként értelmezhető. Legfőbb célja és feladata a gazdák és fogyasztók közötti, valamint a gazdák régióközi tapasztalatcseréje, továbbá a regionális AMAP-ok nemzeti és nemzetközi szintű érdekképviselése. [3]

A teikei nyomvonalát követve a francia AMAP rendszer mintájára Magyarországon is megjelent a termelők és fogyasztók közötti kapcsolódás szatyor-, kosár- vagy dobozközösségek néven. A hazai szatyor-/dobozközösségek ugyan még nem tekintenek vissza hosszú múltra, számuk hat és tíz közé tehető, de az elvek nálunk is érvényesülnek. A hazai közösségekben még nem elterjedt a fogyasztók aktív részvétele a gazdaságokban a termelés dömpingidőszakban, de a logisztikában, jogi tanácsadásban vagy a hírlevelek szerkesztésében a fogyasztók is szerepet vállalnak. A mozgalomban részt vevő gazdák pedig társadalmi szerepet töltenek be időnként az ismeretátadásban a helyi élelmiszerfogyasztás, a fenntarthatóság, az egészséges élelmiszerek fogyasztásának jelentősége tekintetében. [5]

Az első hazai dobozközösségek létrejötte 2010-re tehető, és jellemző, hogy a fogyasztói elköteleződés, a termelő irányába kialakuló bizalom évek alatt alakul ki, és 2-3 év után jut el az egész szezonra kötött szerződésig. Mára a legrégebbi termelői-fogyasztói közösségek 60-100 tagot számlálnak, bár az induláshoz már akár 10-15 tag is elegendő lehet. A közösségbe szállító gazdának eleinte szüksége lehet más értékesítési csatornákra is, amelyek később, a növekvő taglétszámmal elhagyhatók, a már részarányos rendszerben működő hazai gazdaságok esetében a gazdálkodóknak nincs szüksége más értékesítési csatornákra, mert a közösségen belül történik az összes megtermelt áru elosztása. [3]

4. Következtetések

Megállapítható, hogy a közösségi mezőgazdálkodás jelensége és formai megjelenése nagyon hasonló mind az európai (Steiner-i), mind pedig a japán kezdeményezésekben. Mind a biodimanikus, mind a teikei gyökerű termelő-fogyasztó közösségeknél megfigyelhető, hogy jobbára fogyasztói kezdeményezéssel a fogyasztók természetes, és tiszta élelmiszerek iránti igényeiből indulnak ki. A konvencionális mezőgazdálkodással ellentétben a közösségi mezőgazdálkodásban a termelők és fogyasztók érdekei nem egymással szemben helyezkednek el, hanem mindkét fél megelégedését keresik, és olyan megoldást alkalmaznak, amelyben mindkét fél érdekei érvényesülnek. Ezen célok csak abban az esetben valósulhatnak meg, ha a termelők és

fogyasztók között kölcsönös bizalom, és elköteleződés alakul ki, hiszen a termelők betekintést engednek gazdaságuk tevékenységébe, a fogyasztók pedig – a konvencionális mezőgazdálkodással és a hagyományos értékesítési gyakorlattal ellentétes módon – megosztják a termelés kockázatait a termelőkkel. A közösségek tagjai nemcsak gazdasági, hanem egyfajta szociális-kulturális kapcsolatot teremtenek egymással, amelyre az egymás iránti tisztelet, bizalom, felelősségvállalás, és időnként baráti kapcsolatok kialakulás is jellemző.

Hazánkban még nagyon rövid múltra tekintenek vissza a jellemzően szatyor- vagy dobozközösségek, amelyekben a termelő és fogyasztó közötti bizalmi kapcsolatok lassan alakulnak ki, a fogyasztók termelésben való aktív jelenléte sem jellemző, de a hagyományos értékesítési láncok lerövidítésének és tiszta, egészséges élelmiszerek beszerzésének igénye biztatóan hat az ilyen jellegű közösségek működésére és fennmaradására.

5. Javaslatok

A közösség által támogatott mezőgazdaság különböző típusai már hosszú évtizedek óta mutatnak pozitív példát Európában és más kontinenseken. Hazánkban is vannak törekvések ennek a gazdálkodási-vásárlási-fogyasztási formára, szemléletnek a működésére, de sajnos csak kis számban. Azon értékek iránti igények, amely értékeket a közösségi mezőgazdálkodás képvisel, a magyar társadalomban széles körben is megjelennek, de valószínűsíthető, hogy az ilyen típusú termelő-fogyasztói közösségek létezése, működési elvei, és eszmeisége társadalmi szinten még nem eléggé ismert. Ezért javasolható, hogy minél szélesebb körben, és változatosabb formában (televízió, gyakran látogatott internetes felületek, népszerű lapok, fogyasztással kapcsolatos rendezvények) szükséges tájékozási lehetőséget biztosítani a társadalom releváns csoportjaiban – főként az élelmiszer-alapanyagokat jellemzően beszerző családos nők körében -, valamint kistermelői körökben, mind szakmai, mind kulturális rendezvényeken, kiadványokban, kell egyrészt tájékozási, másrészt bemutatkozási lehetőséget biztosítani. A közösségi mezőgazdálkodás elterjedésével a hazai termelők biztos piacot, csökkentett termelési kockázatot, a fogyasztók pedig, a rövid élelmiszerlánc előnyeként jelentkező kedvező árú, stabil, és átlátható élelmiszeralapanyag-beszerzési lehetőséget nyerhetnek.

Irodalomjegyzék

- [1] FIBL & IFOAM (2016): The Word of Organic Agricultural. Statistics and Emerginb Trends 2016., <https://shop.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1698-organic-world-2016.pdf>
- [2] Roszík P. (2005): Mivel több a biotermék? Komplementer Medicina 2005/1-2. 39-40. p
- [3] Dezsény Z. – Réthy K. – Drexler D. (2013): Közösség által támogatott mezőgazdaság. Zöldségközösségek Magyarországon, Biokultúra 2013. 5. szám
- [4] <http://biodin.hu/index.php?stilus=lap&hiv=1>
- [5] Réthy K. – Derzsény Z. (2013): Közösség által támogatott mezőgazdaság. Útmutató gazdálkodóknak a rövid élelmiszerláncokról és a termelői-fogyasztói közösségek létrehozásáról, ÖMKI, Budapest
- [6] McFadden, S (2015a): The History of Community Supported Agriculture, Part I. Community Farms in the 21st Century: Poised for Another Wave of Growth? <http://newfarm.rodaleinstitute.org/features/0104/csa-history/part1.shtml>
- [7] Fiedman, M. – MacGrue, J. – Tuin, J. V. (1986): It's Not Just About Vegetables. Great Barinngton. Dokumentumfilm.
- [8] McFadden, S (2015b): The History of Community Supported Agriculture, Part II. Community Farms in the 21st Century: Poised for Another Wave of Growth? <http://newfarm.rodaleinstitute.org/features/0204/csa2/part2.shtml>
- [9] Robin, M-M. (2012): Les Moissons Du Futur – Mit aratunk jövőre? M2R Films – ARTE France – CFRT – SOS Faim Belgique, Dokumentumfilm
- [10] http://casfs.ucsc.edu/documents/Teaching%20Direct%20Marketing/4.1_CSA_History.pdf
- [11] Kujáni K. O. (2014): Fenntarthatósági és rövid ellátási lánc modellek alkalmazásának hazai vizsgálata – Adaptációs lehetőségek a homokháti tanyavilág esetében, Szent István Egyetem, Gödöllő, Doktori (Ph.D.) értekezés.
- [12] Schlicht, S. – Volz, P. – Weckenbrock, P. – LeGallic, T. (2012): Community Supported Agriculture: An overview of characteristics, diffusion and political interaction in France, Germany, Belgium and Switzerland. Agronauten and Acteon 111 p.